

ΤΙ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ "ΗΘΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ";

Στέλιος Βιρβιδάκης

Cogito 01, Ιούλιος 2004

Στο κείμενό της η Βάσω Κιντή εκφράζει τις επιφυλάξεις της για τις συχνές προτάσεις "ηθικοποίησης της πολιτικής". Στα σύντομα σχόλιά μου θα διατυπώσω ορισμένες παρατηρήσεις που εκφράζουν μια διαφορετική τοποθέτηση. Οπωσδήποτε, δε μπορώ εδώ να διερευνήσω με επάρκεια τα μεγάλα ερωτήματα που εγείρει η προσέγγισή της όσον αφορά τον προσδιορισμό των σύνθετων εννοιών της ηθικής, του δικαίου και της πολιτικής και των σχέσεών τους. Θα προσπαθήσω ωστόσο να δείξω ότι, παρόλο που η κριτική στάση της Κιντή είναι σε μεγάλο βαθμό σωστή, τα συμπεράσματά της είναι μάλλον περιοριστικά. Σύμφωνα με μια εναλλακτική ερμηνεία των συζητούμενων απόψεων, θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για μια θεμιτή επιδίωξη, αν όχι της "ηθικοποίησης", τουλάχιστον της ηθικής αντιμετώπισης της πολιτικής.

Τα παραδείγματα από τα οποία ξεκινά η Κιντή είναι δύο επαγγελματίες πολιτικοί και ένας ιστορικός και δημοσιογράφος, γνωστός για την υπεράσπιση θέσων της μαρξιστικής αριστεράς. Κατ'αρχάς, είναι εύλογο να αμφιβάλλει κανείς για το ακριβές περιεχόμενο των ρήσεων των πολιτικών, αν όχι και για την ειλικρίνειά τους. Όμως το ζήτημα δεν είναι τα συγκεκριμένα κίνητρα που κρύβονται πίσω από προτροπές ή εξαγγελίες ηθικοποίησης της πολιτικής ζωής, αλλά με ποιά έννοια θα μπορούσε μια τέτοια "ηθικοποίηση" να θεωρείται θεμιτό αίτημα.

Συμφωνώ με την Κιντή ότι ηθική δε σημαίνει ηθικολογία και κώδικες συμπεριφοράς εμπνεόμενοι από θρησκευτικά δόγματα. Οι φιλελεύθερες δημοκρατικές κοινωνίες δυτικού τύπου αναγνωρίζουν το "γεγονός του πλουραλισμού των αξιών" και διασφαλίζουν ένα θεσμικό πλαίσιο που επιτρέπει την επιδίωξη της πραγμάτωσης ποικίλων αντιλήψεων του αγαθού. Δεν επιβάλλουν κάποιο συγκεκριμένο ηθικό πρότυπο στα μέλη τους στην *προσωπική τους ζωή*. Η ηθική η οποία τις διέπει στηρίζεται σε μια μινιμαλιστική, ισχνή έννοια ορθότητας, βασισμένη στη δυνατότητα συναίνεσης, που είναι όμως, όπως επισημαίνει ο Γουόλτζερ, πολύ πιο μεστή και ισχυρή από ό,τι φαίνεται εκ πρώτης όψεως. Η αμεροληψία, η ακριβοδικία νοούμενη ως ισότιμη μεταχείριση, η προστασία δικαιωμάτων, όπως η ζωή και

στοιχειώδεις ελευθερίες στην κίνηση και έκφραση των πολιτών αποτελούν την ελάχιστη, αδιαπραγμάτευτη ηθική βάση της συγκρότησης μιας δημοκρατικής πολιτείας. Από εκεί και πέρα, μπορεί κανείς να συζητήσει τους τρόπους προαγωγής ή και μεγιστοποίησης της ωφέλειας, ερμηνευόμενης ως ευτυχίας ή ικανοποίησης των ατομικών προτιμήσεων, αλλά και τη δυνατότητα εφαρμογής αρχών διανεμητικής δικαιοσύνης, από την φροντίδα οι διαφορές στο εισόδημα να αποβαίνουν προς όφελος των λιγότερο προνομιούχων μέχρι και την υιοθέτηση ουσιωδών εξισωτικών ιδανικών. Σ' αυτό το σημείο, αλλά πάντα μέσα στο δημοκρατικό πλαίσιο θα αντιπαρατεθούν και οι αντίπαλες ιδεολογικές αντιλήψεις από τις περισσότερο φιλελεύθερες ή νεοφιλελεύθερες επιλογές κυριαρχίας της αγοράς μέχρι και την υποστήριξη διορθωτικών κρατικών παρεμβάσεων στην κατεύθυνση της σοσιαλδημοκρατίας, ή ενδεχομένως και του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού.

Χαίρομαι που η Κινή δεν ασπάζεται κάποια υποκειμενιστική ή ακραία σχετικιστική αντίληψη. Έχει άλλωστε και η ίδια ασκήσει κριτική σε ευρέως διαδεδομένα απλουστευτικά επιχειρήματα υπέρ του σχετικισμού¹. Είναι προφανές ότι ο ηθικός πλουραλισμός δεν ταυτίζεται με τον σχετικισμό και δεν οδηγεί αναγκαστικά σ' αυτόν.. Ωστόσο, εφόσον αναγνωρίζει και μάλιστα υπογραμμίζει την ηθική διάσταση των πολιτικών αξιών, δεν καταλαβαίνω γιατί την ενοχλεί το αίτημα της ηθικοποίησης της πολιτικής, ερμηνευμένο με τον σωστό τρόπο. Θέλοντας να διαφυλάξει την αυτονομία της ηθικής - και εκείνη της πολιτικής σκέψης και πράξης, φαίνεται να υπαινίσσεται ένα είδος κατανομής εργασίας των λειτουργιών του πρακτικού λόγου που όμως δεν ισχύει ούτε στις σύγχρονες κοινωνίες μας και, το κυριότερο, αντιβαίνει στα όσα γράφει στο κείμενό της. Σύμφωνα με αυτή την υποθετική κατανομή θα είχαμε: ηθική για τον ιδιωτικό βίο - πολιτική για τον δημόσιο χώρο οργάνωσης της συνύπαρξης των ατόμων.² Φυσικά το γεγονός ότι μια τέτοια σαφής διάκριση δικαιοδοσιών δεν είναι δυνατή δεν αποκλείει να

---

¹ Βλ. Βάσω Κινή, "Σχετικισμός, παρανοήσεις και προβλήματα", *Ισοπολιτεία* V, 2, (Οκτώβριος 2001). Θα διαφωνούσα ωστόσο με την παρατήρησή της για τον ωφελμισμό: Μπορεί οι συγκεκριμένοι κανόνες της πράξης που υπαγορεύει σε κάθε επί μέρους περίπτωση η αρχή της ωφελιμότητας να ποικίλουν και οι εφαρμογές της να διαφέρουν ανάλογα με τις περιστάσεις, αλλά η ίδια η αρχή για τους κλασικούς και σύγχρονους ωφελμιστές - που βέβαια διαφοροποιούνται στις ερμηνείες της έννοιας της ωφέλειας, ως προαγωγής της ευτυχίας, του ευ ζήν, της ευημερίας, της μεγιστοποίησης προτιμήσεων κλπ., έχει απόλυτη και καθολική ισχύ. Αυτό βέβαια δε σημαίνει πως είναι αιώνια και αναλλοίωτη με κάποια πλατωνική έννοια.

² Πρβλ. και τα όσα γράφει ο Τόμας Νέιγκελ για τη σχέση μεταξύ πολιτικών θεσμών και προσωπικής ηθικής αφενός και απρόσωπης και προσωπικής κανονιστικής σκοπιάς αφετέρου. [Thomas Nagel, *Equality and Partiality*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1991, 1-9 κεξ.]

προσυπογράφουμε την φιλελεύθερη απόρριψη της υπερβολικής ανάμειξης της ηθικής σκοπιάς στην πολιτική σφαίρα, αλλά και να αρνούμαστε γενικότερα ότι η ηθική πρέπει να ρυθμίζει *όλες τις πτυχές της ζωής*³.

Πράγματι, μπορεί να είναι λάθος να θέλουμε, όπως γράφει η Κιντή, να "επιβάλλουμε νόμους και να υπακούουμε σ' αυτούς με βάση την ηθική και να πολιτεύομαστε με βάση την ηθική". Όμως αυτό δεν αναιρεί το ότι κρίνουμε *ηθικά* και όχι μόνο πολιτικά έναν πολιτικό που θεωρούμε διεφθαρμένο, ή που έστω υπαγορεύει στους δημόσιους λειτουργούς την πεποίθηση ότι "μπορούν να κάνουν ένα δωράκι στον εαυτό τους", αρκεί να μην ξεπερνά ένα ορισμένο ποσόν. Ηθικοποίηση της πολιτικής μπορεί να σημαίνει ότι δεν πρέπει να διστάζουμε να απαξιώνουμε τέτοιους πολιτικούς, όσο ικανοί και να είναι κατά τα άλλα, *επειδή η ηθική ποιότητα του χαρακτήρα τους μπορεί να έχει συνέπειες στην πολιτική ζωή*, και ότι θέλουμε ακριβώς να ελέγξουμε την ψευδολογία των πολιτικών *στο μέτρο που παραπλανά και βλάπτει τους πολίτες*. Και θα μπορούσε κανείς εύλογα να θεωρήσει ηθική και την κριτική πολιτικών που προβάλλουν εθνικιστικά, ρατσιστικά ή σωβινιστικά οράματα, ή συμπεριφέρονται λαϊκιστικά, ή απλώς φαίνεται να κρύβουν την ιδεολογική τους ταυτότητα. Η έννοια της "ηθικότερης πολιτικής" δεν υποδηλώνει την καθοδήγηση της πολιτικής δραστηριότητας από κάποια τελειώς ανεξάρτητη αντίληψη της ηθικής, αλλά την καλύτερη κατοχύρωση της *πολιτικής ηθικής*, και την όξυνση της ευασθησίας όλων μας απέναντι σ'αυτήν.

Ηθικοποίηση της πολιτικής μπορεί να σημαίνει τη διασφάλιση του σεβασμού των υπαρχόντων νόμων, αλλά και τη θέσπιση νέων, σαφέστερων και ακριβέστερων νόμων που προστατεύουν τα δικαιώματα των μειονοτήτων και που θωρακίζουν κατά το δυνατόν την ηθική βάση του δημοκρατικού μας πολιτεύματος, ή και την παροχή της κατάλληλης παιδείας στους δημόσιους λειτουργούς για την σωστή αντιμετώπιση των πολιτών. Βέβαια, για τους οπαδούς εκείνης της αριστεράς που ενδιαφέρεται για συγκεκριμένα ιδανικά ισότητας και δικαιοσύνης, όπως ενδεχομένως ο Ελεφάντης, η έννοια της ηθικοποίησης της πολιτικής πιθανόν να υποκρύπτει και τη στράτευση στον αγώνα για την πραγμάτωση αυτών των ιδανικών. Εδώ όμως τείνω να συμφωνήσω με την Κιντή ότι η πιθανή υπέρβαση των στόχων της μινιμαλιστικής ηθικής στην

---

³ Βλ. τις αντιτιθέμενες απόψεις που αναπτύσσονται σχετικά με το ζήτημα της εμβέλειας και της ισχύος των απαιτήσεων της ηθικής στα, Shelley Kagan, *The Limits of Morality*, Oxford: Clarendon Press, 1989, και Samuel Scheffler, *Human Morality*, New York and Oxford, Oxford University Press, 1992.

πολιτική σφαίρα προς την κατεύθυνση ουσιωδέστερων εννοιών του αγαθού μπορεί να ενέχει κινδύνους.

Αλλά, και στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής, δεν βλέπω γιατί η επιδίωξη της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών δε θα έπρεπε να συμπληρώνεται από μια προσπάθεια διόρθωσης της αδικίας και στήριξης του τρίτου κόσμου από τις πλουσιότερες χώρες. Θα μιλούσαμε για ηθικοποίηση της πολιτικής, αν κατορθώναμε, για παράδειγμα να καταπολεμήσουμε τη φτώχεια και να βελτιώσουμε κάπως τη διαβίωση σε κάποιες χώρες μέσα από μια ειδική φορολογία των πλούσιων χωρών⁴. Η, θα προσανατολιζόμαστε σε μια "ηθικότερη" κατεύθυνση, αν, όσο ουτοπικό και να φαίνεται, το ρυθμιστικό ιδεώδες το οποίο θα ενέπνεε την διεθνή κοινότητα ήταν το θετικό όραμα του Καντ για την παγκόσμια ειρήνη, και όχι η προσαρμογή του μοντέλου του Χομπς για την αποφυγή των πολέμων μέσα από την υποταγή σε μια παγκόσμια υπερδύναμη.

Όπως και να έχει το πράγμα, μπορούμε νομίζω να δεχτούμε την αντίληψη της ηθικοποίησης της πολιτικής, στο βαθμό που αυτή δεν υπονοεί την υπαγωγή της πολιτικής ζωής σε κάποια επί μέρους ηθικά αιτήματα που αφορούν το ποια μορφή του ευζην θα επιδιώξει ο καθένας μας, αλλά την καλύτερη στήριξη και ανάδειξη της μινιμαλιστικής δημόσιας ηθικής στην οποία αναφερθήκαμε. Χωρίς αυτή την ηθική η πολιτική θα ήταν, στην καλύτερη περίπτωση, απλώς η ουδέτερη διαχείριση συγκρούσεων ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων, και στη χειρότερη, η εκμετάλλευση των πολιτών από τους πολιτικούς που ισχυρίζονται πως είναι ταγμένοι στην υπηρεσία τους. Και δεν βλέπω γιατί, εφόσον λάβουμε υπόψη μας τις διευκρινίσεις που έγιναν παραπάνω, θα έπρεπε να φοβόμαστε να επικαλεστούμε την ηθική και το δίκαιο - που, αντίθετα με τη θετικιστική θεώρηση, θα έπρεπε να νοηθεί ως σχετιζόμενο στενά με την ηθική - και όταν κινούμαστε στη σφαίρα της πολιτικής.

Στέλιος Βιρβιδάκης

---

⁴ Βλ. τα σχετικά έργα του Πήτερ Σίνγκερ που εφαρμόζουν ωφελμιστικές αντιλήψεις και για μια περισσότερο δεοντοκρατική οπτική που εμπνέεται από τη σκέψη του Τζων Ρωλς, Thomas Pogge, *World Poverty and Human Rights*, Oxford: Polity Press, 2003.